

Esport, violència i cultura

ALBERTO CARDÍN

El caire emblemàtic del vincle entre aquests dos ítems, violència i esport, potser no ha estat prou posat en relleu, en la mesura que sembla minimitzat per la seva reducció a una problemàtica conjuntural: la violència als moderns estadis esportius, exemplaritzada sobretot en el drama de Heysel i sociològicament tematitzada com un problema d'integració social de determinats subgrups o classes d'edat, pel que fa als diversos tipus de *hooligans* que proliferen ara com ara en les democràcies occidentals, encara que el problema comenci a manifestar-se amb trets similars als països de l'Est, i que presenta unes característiques exteriorment distintes (com a manifestació puntual d'una violència social més omnipresent), als països del Tercer Món, d'una manera especial a Llatinoamèrica.

Aquesta conjunturalització del vincle problemàtic amaga l'intent de preservar una idea àmpliament acceptada: la de l'esport com a sublimació i substitut de l'agonisme social violent, difosa per l'olimpisme modern: una idea, al seu torn, subsidiària d'una ideologia del progrés que, concebuda com a procés civilitzatori, apareix en filòsofs de la cultura com ara Jaeger com una sublimació de caire positiu, i en Freud i Nietzsche, uniformement, com un procés inevitable que implica penoses renúncies instintuals. 'Aquesta tendència troba llur culminació en l'apologia recent dels anomenats "nous esports", en què la competitivitat ja no importa, perquè "el cos de l'esportista no és un mitjà, sinó un fi en si mateix", i on allò que preval és "la satisfacció del plaer acomplert", cosa que evidentment va més enllà del clàssic "l'important no és guanyar, sinó participar."²

1. Cfr. J. P. Assoun, *Nietzsche y Freud*, Mèxic DF, FCE, 1984, pp. 216 i ss.

2. E. Laraña, "Los nuevos deportes en las sociedades avanzadas", *Revista de Occidente*, núms. 63-64, 1986.

Una perspectiva més filosòfica, i sobretot la comparació intercultural, ens porten, malgrat això, a veure que la idea d'esport com a sublimació de la violència és més que discutible en la tradició europea, i que alhora és ben lluny de poder establir-se dins d'altres àmbits culturals.

"Des que existeixen paraules per designar la lluita i per designar el joc, fàcilment s'anomena joc la lluita", diu Huizinga al seu clàssic *Homo ludens*.³ La qual cosa no fa sinó confirmar una realitat ben palpable en qualsevol cultura on l'esport aparegui com un àmbit exempt, distint de la guerra i dels ritus religiosos,⁴ que són tots dos els més habitualment confosos amb els jocs i l'esport en la major part de societats en què els components estructurals bàsics de tot joc són l'*agon* i l'*alea*,⁵ la lluita i l'atzar, o el que és el mateix, la violència reglada de la qual s'extreuen destinacions exemplars, o conseqüències endevinatòries, cosa que pot veure's clarament en aquells jocs com el *tlatxli* o joc de pilota mexicà, en que els resultats de la competició tenien la finalitat d'interrogar el destí i terminaven en un sacrifici expiatori.⁶

I allò és ben cert fins i tot en els anomenats "nous esports", on en aparença la violència i l'esport competitiu han estat eliminats, però en els quals l'emulació a distància (superació de marques, complexificació dels reptes, perllongació de la resistència física, malgrat que la intenció de qui es marca aquestes fites no sigui la de passar al *Guinnes*: les gestes ja establertes pels altres, que continuen funcionant com a límit emuladori) per

3. J. Huizinga, *Homo ludens*, Buenos Aires, Sudamericana, 1968, p. 135.

4. Cfr. Gluckman i Gluckman, "Drama, games and athletic context", a J. Harris i R.J. Park (eds.), *Play Games and Sports in Cultural Contexts*, Champaign, Human Kinetics Publishers, 1983, pp. 201 i ss.

5. "L'*agon* i l'*alea* manifesten actituds oposades i en certa manera simètriques, però ambdós obeeixen una mateixa llei: la creació artificial entre els jugadors de les condicions d'igualtat que la realitat li nega als homes, el joc és aleshores una temptativa de substituir la confusió normal de l'existència comuna per situacions perfectes" (R. Caillouis, *Los juegos y los hombres*, Mèxic DF, FCE, 1986, p. 51).

6. Cfr. Duverger, *L'Esprit de jeu chez les aztèques*, La Haya, Mouton, 1983, pp. 217 i ss.

més que la competència no es manifesti *in praesentia*) i la interrogació del destí (que inclou el desafiament de la mort en no pocs casos), continuen sent-hi absolutament presents.⁷

L'única cosa que sembla certa és que, dins la tradició occidental i en determinades condicions, que foren les de l'olimpisme hel·lènic, mentre les competicions esportives mantingueren la seva ambigua vinculació amb la religió i la seva funció de signe anfictionic, l'esport ha servit com a substitut temporal de la guerra, sublimació de la violència sagnant i catarsi col·lectiva en què la superació física d'unes metes sembla com si fos un sacrament de determinats auguris.

Tanmateix aquesta funció sublimatòria i substitutòria no és certa en totes les cultures, ni s'ha assolit, malgrat la continuïtat formal de l'*agon* esportiu, en condicions distintes de les que presidiren originalment (i àdhuc podem dir que fins a la seva prohibició per Teodosi) els jocs d'Olimpia i els altres jocs semisacres i anfictionics grecs (ístmics, pítics, memeus, etc.).

D'una banda, trobem que en les societats de bandes en general (i el cas més típic seria el dels dani d'Irian Jaya) la guerra té en si mateixa un caire lúdic (diríem que ben poc "mortífer"), per la qual cosa constitueix el veritable esport d'aquestes societats, i els jocs infantils s'aboquen principalment a la seva emulació, imitació i preparació.⁸ De l'altra, veiem que en la major part de les anomenades societats de rangs i de prefectures, els esports apareixen fonamentalment com una "preparació per a la guerra", com succeeix entre els maoris,⁹ o encara més clarament en el cas del *buzkashi* afgà, clarament concebut com a forma d'entrenament i perfeccionament de les habilitats guerreres.¹⁰

7. Cfr. J. Macaloon i M. Csikzentmihaly, "Deep play and the flow experience in rock climbing", a *Play, Games and Sports*, pp. 361 i ss.

8. Cfr. K. Blanchard i A. Cheska, *Anthropology of Sport*, Boston, Bergin & Garvey, 1985, p. 162 (trad. esp.: *Antropología del deporte*, Barcelona, Bellaterra, 1986).

9. Blanchard & Cheska, *op. cit.*, p. 175.

10. Blanchard & Cheska, *op. cit.*, p. 130.

Si apliquem un patró difusionista, que ens permeti copsar per commutació els canvis estructurals que es produeixen mitjançant la substitució de la guerra cruenta per la forma sublimada d'agressió intergrupala que és l'esport, o a la inversa, la introducció de l'esport com a expressió de competència sense més ni més en una societat anticompetitiva, veurem que passa el següent, d'acord amb dos casos crucials considerats com a clàssics.

En el cas de la introducció del beisbol entre els trukesos, els nadius resulta que no es prenen "el beisbol com un joc, sinó com una guerra",¹¹ a la qual apliquen tots els tabús sexuals que abans solien precedir la celebració de les guerres intertribals. L'única diferència rau que les morts (escasses, fora d'això, a l'època anterior) s'han eliminat, si bé la concepció violenta de la competició continua sent quasi exactament idèntica. La introducció d'aquest joc entre els hopi, en canvi, ha representat la incorporació "d'un element competitiu estrany en un sistema social essencialment no competitiu", la qual cosa crea tot tipus de perturbacions socials, i la necessitat d'aplicar l'autoritat nua en molts casos, per resoldre els conflictes intergrupals catalitzats pel joc: això implica la introducció de nous elements de regulació de la convivència estranys a la tradició del grup.¹²

Si tornem a la nostra societat, el que podem comprovar és que els esports d'estadi convertits en simple espectacle de masses (és a dir, separats de la seva funció para-religiosa i de catarsi anfictionica) es converteixen en espectacles que, si d'una banda drenen sublimatòriament l'agressivitat de la població urbana massificada, cíclicament produeixen esclats de violència.

És ben cert que aquest eventual foment de la violència, mitjançant un contagi de l'agressivitat del camp a les graderies espectadores, es dona

11. G. P. Murdock, "El béisbol como sustituto de la guerra en Truk", a *Sociedad y cultura*, Mèxic DF, FCE, 1988, p. 262.

12. R. Foix, "Pueblo Baseball: new uses for old witchcraft", a *Encounter with Anthropology*, Londres, Penguin, 1973, cap. 10.

fonamentalment en aquells esports agressivament competitius i amb característiques d'equip, per exemple el futbol i l'hoquei sobre gel, encara que sigui curiós que els estadis de futbol americà -un esport d'equip més violent que el futbol europeu- no registren els esclats de violència típica del futbol anglès i de molts dels estats llatins. Aquesta agressivitat no es dona, per contra, en els esports de competició atlètica o en els de competició de *teams* reduïts, com ara el tennis o la pilota basca.

Però això no obsta perquè la idea d'esport com a activitat substitutòria de la violència social i sublimadora de les tendències socials agressives hagi de ser posada fortament en qüestió, des d'un punt de vista estructural: la violència amb prou feines disfressada, allò agonal *in praesentia* o "apotètic", són inherents a l'estructura universal de l'esport. Això implica que, en determinades condicions en què la projecció agressiva d'un públic massiu crea "massa crítica", l'explosió violenta i el pànic incontrolat resultant en les graderies acaben produint-se, amb les tràgiques conseqüències que de tant en tant se'ns presenten.